

Dubravka Škarica

Nekoliko podataka o stradanju komunista iz BiH u staljinskim „čistkama“

U godini u kojoj se proslavljaju 50-godišnjica Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije i koja je širom zemlje obilježena održavanjem niza naučnih i drugih prigodnih skupova, osvjetljene su do sada mnoge zaboravljene stranice iz njihove istorije i oživljena sjećanja na mnoge značajne događaje i zbivanja naše uedavne prošlosti. Između ostalog, bilo je riječi i o komunistima koji su u periodu između dva rata pripadali radničkom pokretu i imali određene zasluge u njegovu razvitku i razvitku KPJ, a koji su pod veoma nejasnim i maglovitim okolnostima nestali ili osuđeni u SSSR-u u vrijeme staljinskih »čistki«. »Njihova tragedija je bila utoliko veća što su mučeni pod lažnom optužbom da su špijuni i izdajnici, što su otjerani u smrt pod monstruoznim optužbama za nedjela koja nikada nisu počinili.« (Tito, Deveti kongres SKJ, Komunist, 1969, str. 28).

Mnogi od tih u poststaljinskom periodu su rehabilitovani, a istoričari koji se bave našom novijom istorijom treba da utvrde pravu ulogu i da daju pravo mjesto svim ovim pojedincima za njihov revolucionarni rad u ovom vremenu. Mnogi od njih ostali su do kraja odani KPJ i idejama revolucionarnog radničkog pokreta.

Iako ne raspoložemo potpunim podacima za sve one koji su stradali, pokušaćemo na osnovu sačuvane istorijske građe, sjećanja i usmenih kazivanja njihovih saradnika, rodbine i dr. da, bar u najkraćim crtama, osvjetlimo lik i djelo nekolicine komunista koji su rođeni u Bosni i Hercegovini ili su u određenom periodu svoje revolucionarne djelatnosti bili vezani za ovo područje. Time bismo samo načeli ovaj problem, pa istraživačima tek predstoji rad na prikupljanju podataka za brojne učesnike u radničkom pokretu koji su stradali u Sovjetskom Savezu u razdoblju između dva rata.

Dvojicu od ovih, Antuna Mavraka i Mladena Čonića, pomenuo je i Tito na svečanoj sjednici Devetog kongresa, posvećenoj 50-godišnjici KPJ. Iako nije rođen u Bosni (Obrež kod Zemuna), Mladen Čonić¹⁾ je za vrijeme školovanja u Mostaru (Osnovna škola i gimnazija, D. š.) prišao omladim-

¹⁾ Arhiv IRP-a, Sarajevo, Zbirka Sudski procesi, S: 13, S: 14/220, S: 14/414, Slobodan Petrović: Sedam sekretara SKOJ-a, Beograd, 1962, str. 574; Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1956, str. 610.

skom pokretu, bio osnivač prve mjesne organizacije SKOJ-a u Mostaru i kao njen delegat prisustvovao konferenciji SKOJ-a u Zagrebu 1919. godine. Kasnije, njegova revolucionarna djelatnost vezana je za Zagreb. 1925. godine on je bio sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Zagreb, a godinu dana kasnije postaje član Pokrajinskog sekretarijata KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Zbog svog revolucionarnog rada nekoliko puta bio je hapšen i osuđivan. 1929. godine dolazi u Beograd, gdje se uključuje u rad na obnavljanju partijskih organizacija i posebno organizacija SKOJ-a. Međutim, iste te godine u velikoj provali on je uhapšen i kasnije pušten »uslijed nedostatka dokaza«. 1930. godine odlazi u Moskvu u Međunarodnu lenjinsku školu. Nešto kasnije, isključen je iz KPJ zbog navodnog slabog držanja pred policijom prilikom hapšenja 1929. godine. 1937. godine ili početkom 1938. godine on je uhapšen i od tada mu se izgubio svaki trag.

Partijska aktivnost Antuna Mavraka,²⁾ rođenog u Travniku 1899. godine, za vrijeme boravka u zemlji najvećim dijelom je vezana za Zagreb. Član KPJ postao je 1924. godine. Nekoliko godina radio je u zagrebačkoj partijskoj organizaciji, saradivao sa Mladenom Čonićem. Bio je član MK KPJ u Zagrebu. Među delegatima iz Zagreba prisustvuje III kongresu KPJ. Jedno vrijeme bio je sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Zbog učešća u štrajku metalaca kod »Sile« za njim je izdata potjernica, ali je on prebjegao u Austriju. Pošto je i u Austriji bio suđen i proganjan, jedno vrijeme provodi u Francuskoj, gdje rukovodi jugoslovenskom komunističkom sekcijom. 1931. godine, po odluci Kominterne, on je izabran za političkog sekretara CK KPJ. Za vrijeme boravka u Sovjetskom Savezu živio je i radio u Rostovu na Donu i Moskvi. U vrijeme »čistiki« bio je uhapšen i osuđen. Rehabilitovan je 26. decembra 1963. godine prema odluci Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR.

Jedan od istaknutijih komunista u Bosni i Hercegovini u ovom vremenu bio je Akif Šeremet.³⁾ Rođen je u Kladrju 1899. godine. Filozofski fakultet završio je u Zagrebu. U školskoj 1920/21. godini bio je član rukovodstva SKOJ-a na Zagrebačkom univerzitetu, a KPJ pristupa neposredno po njenom osnivanju. Izvjesno vrijeme radio je kao suplent u nekim gimnazijama u Srbiji (Prahovo, Čačak), a školske godine 1924/25. dobiva mjesto profesora u gimnaziji u Banjaluci. Tu odmah razvija veoma aktivan rad među srednjoškolskom i radničkom omladinom i nastoji da ih uključi u revolucionarni pokret. On je jedan od osnivača ilegalne partijske organizacije u Banjaluci. Zbog takvog rada vlasti ga proganjaju i premještaju u Gospić, ali on i ovdje nastavlja sa radom. Osniva partijsku organizaciju u školi i van nje. Odatve je, opet po kazni, premješten u Prijedor, a zatim u Livno. Međutim, to ne predstavlja prepreku za njegovu dalju djelatnost. Kao aktivnom komunisti bila mu je zakazana i rasprava pred Okružnim sudom u Banjaluci 9. decembra 1929. godine. Da bi izbjegao hapšenje, Akif Šeremet

²⁾ Podaci o komunistima iz BiH, žrtvama Staljinovog terora, dobiveni od opštinskih komiteta Saveza komunista; Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1965, str. 53.

³⁾ Pismo Šeremet ing. Asima — IK CK SKJ od 26. jula 1966. godine; Ist. arhiv CK Hrvatske Zagreb, policijska kartoteka; Šefket Maglajlić: Obnavljanje i aktivnost partijske organizacije u Banjaluci, »40 godina«, Zbornik sjećanja aktivista jug. rev. radničkog pokreta, Beograd, 1960, knj. 2, str. 59; Jakov Blažević: Komunisti Gimnazije u Gospiću, »40 godina«, knj. 1, str. 221—222; Stjepan Štimac: Leci u Gospiću, »40 godina«, knj. 1, str. 321.

prelazi u ilegalnost. Kraće vrijeme se zadržava u Zagrebu, a 8. aprila 1930. godine ilegalno se prebacuje preko granice u Austriju.

Već krajem 1930. godine bio je uključen u rad Privremenog organizacionog sekretarijata CK, a marta 1931. godine, po zadatku CK, on odlazi u Pariz, gdje je trebalo ispitati situaciju u vezi s partijskim radom među jugoslovenskim emigrantima u Francuskoj.

Iz Beča je pozvan u Moskvu. Prema podacima koje pruža jedan raspis Min. unutrašnjih poslova (Pov. I br. 37293/31), Šeremet je otišao u Moskvu avgusta 1931. godine. Tu živi i radi pod imenom Karl Berger.

O njegovom daljem boravku u Sov. Savezu ne raspoložemo sasvim sigurnim i potpunim podacima. Navodno je uskoro po dolasku u Moskvu bio isključen iz Partije. 1933. godine Šeremet je protjeran u Alma-Atu, odakle se veoma često obraćao Kominterni uvjeravajući je u svoju ispravnost i pobijajući sve optužbe protiv sebe. 1935. godine vratio se i nastanio u okolini Moskve zajedno sa svojom porodicom. Jula 1938. godine tu je i uhapšen i odveden i od tada mu se gubi svaki trag. Rehabilitovan je odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR od 10. jula 1958. godine.

Aktivnost Mehmeda Jakubovića-Šemšeka,⁴⁾ obučarskog radnika, rođenog 1902. godine u Pljevljima, vezana je najvećim dijelom za Sarajevo. Iz prilično malobrojnih dokumenata koji govore o njemu saznajemo da je u ljeto 1927. godine učestvovao u radu Pokrajinske partijske konferencije u Sarajevu. Izabran je za člana Pokrajinskog sekretarijata KPJ, a bio je i član Pokrajinskog odbora Crvene pomoći. U parlamentarnim izborima 1927. godine bio je na listi Đure Đakovića kao zamjenik sreskog kandidata za izborni srez Fojnicu.

Značajna je njegova aktivnost u predizbornoj akciji KPJ u opštinskim izborima 1928. godine u Sarajevu. Prisustvovao je i otvarao predizborne konferencije održane u Sarajevu 24. septembra, 8, 10, 15. i 16. oktobra 1928. godine. Bio je član organizacionog odbora liste Republikansko-seljačkog bloka, zamjenik nosioca liste Ognjena Price.

Januara 1929. godine prisustvovao je komunističkom sastanku u stanu Finci Benjamina u Sarajevu, pored dra Vlade Jokanovića, Ognjena Price i još nekih sarajevskih komunista, na kojemu se raspravljalo o akciji za rasturanje komunističkih letaka i formiranju novih kom. ćelija u gradu.

19. februara 1929. godine Šemšek je zbog komunističke djelatnosti osuđen na izgon iz Sarajeva u Pljevlja. Odatle je otišao u Zagreb, gdje je ilegalno živio i radio. Marta mjeseca 1930. godine Sud za zaštitu države u Beogradu, prilikom suđenja grupi sarajevskih komunista, osudio je Jakubović Mehmeda na 10 godina robije (u odsustvu). On se u međuvremenu prebacio u Rusiju gdje je, prema nekim tvrđenjima, stradao već početkom 1933. godine pod sumnjom da je špijun. Prema drugim, on je stradao nešto kasnije, 1937. ili 1938. godine. Posmrtno je rehabilitovan 9. decembra 1963. godine odlukom Vojnog tribunala Moskovskog vojnog okruga.

⁴⁾ Arhiv SR BiH, VŽSO, Pov. br. 2245/28, Pov. br. 1762/28, Pov. br. 1935/28; Arhiv SR BiH, BUDB, Pov. DZ br. 2880/31, Pov. DZ, br. 166/29; Srdan Prica: Sjećanje na partijski rad i zatvor u »Belediji«, »40 godina«, knj. 1, str. 328; Nedim Sarac: Učešće KPJ u opštinskim izborima u BiH 1928. godine, »Glasnik arhiva«, knj. 1, str. 256—264; Anka Supanc: Moj partijski rad u Zagrebu, »Putovi revolucije«, br. 1—2, str. 468; Izjava Asima Abdihodžića, data u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu 3. aprila 1969. godine.

Među revolucionarima koji su stradali u Sovjetskom Savezu nalazi se i org. sekretar KPJ Simo Miljuš,⁵⁾ rođen 1894. godine u Lušci Palanki, Sanski Most. Veoma rano se uključio u revolucionarni pokret. Još kao student Pravnog fakulteta u Zagrebu bio je na čelu lijeve struje prilikom osnivanja Udruženja akademske socijalističke omladine, februara 1919. godine. Učestvovao je u pripremama za Kongres ujedinjenja i prisustvovao mu kao član grupe delegata iz Zagreba. Neposredno se uključio u akciju za osnivanje Socijalističke radničke škole u Zagrebu, koja je počela sa radom juna 1919. godine, i jedan je od njenih predavača. Međutim, već mjesec dana kasnije on je uhapšen povodom tzv. Dijamantštajnovne afere, veleizdajničkog procesa koji je inscenirala vlada Kraljevine SHS. Sa ostalim komunistima koji su bili istim povodom uhapšeni, on provodi 9 mjeseci u istražnom zatvoru. U martu mjesecu 1920. godine, pod pritiskom javnog mnijenja, posebno kom. omladine Zagreba, počeo je proces pred Vojnim sudom Savske divizije u Zagrebu. Na kraju procesa Simo Miljuš, kao i ostali optuženi, bio je oslobođen, jer je utvrđeno da nije počinio djelo za koje ga je teretila optužnica.

Miljuš se ponovo uključio u rad Socijalističke radničke škole u Zagrebu, a na II kongresu Partije 20—24. juna 1920. godine on se nalazi među delegatima iz Hrvatske i Slavonije.

U predizbornu aktivnost KPJ za Ustavotvornu skupštinu neposredno se uključio i Simo Miljuš. Bio je nosilac komunističke kandidatske liste za grad Zagreb, i u Konstituantu je izabran za poslanika ovoga grada. Nakon atentata na Aleksandra i Draškovića, među optuženim su se našli svi komunistički poslanici, pa i Simo Miljuš. Presudom Zem. vlade od 1. septembra 1921. godine zahtijevao se Miljušev izgon iz Zagreba na 5 godina. On je tada upućen u Lušci Palanku, odakle podnosi žalbe i zahtjev za povratak u Zagreb. Žalba mu je odbijena, pa je u Lušci Palanki proveo punih 14 mjeseci, kada je pomilovan i dozvoljen mu povratak u Zagreb.

Učestvovao je u pripremama za osnivanje Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ) i na Osnivačkoj konferenciji 13. i 14. januara 1923. godine u Beogradu, među ostalim, predsjedavao je i rukovodio njenim radom. U vezi sa sazivanjem predizborne skupštine NRPJ (pred parlamentarne izbore 1923), Simo Miljuš je 11. februara 1923. godine protjeran iz Zagreba. Od tada on je boravio u Beogradu, gdje se kroz svoj neumoran i veoma živ rad i aktivnost uvrstio u red istaknutijih ličnosti u KPJ.

Među 7-oricom delegata iz Hrvatske i Slavonije na II konferenciji KPJ, koja je održana 9—12. maja 1923. godine u Beču, bio je i Simo Miljuš. Tom prilikom bio je biran u predsjedništvo konferencije, kao i u novo Centralno partijsko vijeće.

Na sjednici IO KPJ u Beogradu, održanoj 18—19. juna 1923. godine izabran je za org. sekretara KPJ. Na dužnosti org. sekretara ostaje i poslije III partijske konferencije, održane u Beogradu 1—4. januara 1924. godine. Početkom 1925. godine u vezi sa otkrićem ilegalne tehnike lista **Komunist** i hapšenja Moše Pijade, raspisana je potjernica i za Simom Miljušem. Međutim, po odluci IO KPJ Simo Miljuš je u to vrijeme upućen na Martovski plenum IK KI, koji je raspravljao o jugoslovenskom pitanju, a o čemu je

⁵⁾ Dragoje Živković: Aktivnost Sime Miljuša u radničkom pokretu i KPJ do 1925. godine, IRP Beograd, Zbornik radova, 1966, br. 3; Podaci o komunistima iz BiH, žrtvama Staljinovog terora, dobiveni od opštinskih komiteta SK.

podnio izvještaj Simo Miljuš. Tom prilikom bio je izabran i u privremeni CK, koji je dobio zadatak da izvrši pripreme za održavanje III kongresa KPJ. Miljuš se ilegalno vratio u zemlju i jedno vrijeme, zajedno sa ženom Zorom, krio se kod svoje rodbine u Lušci Palanki, a zatim se nastanio, opet ilegalno, u Beogradu. Međutim, novembra 1925. godine policija ih je oba-
dvoje otkrila i uhapsila.

O daljoj aktivnosti Sime Miljuša podataka gotovo da nema. Prema nekim tvrđenjima, 1932. godine kao član KPJ bio je suđen u Zagrebu i protjeran u Lušci Palanku. 1935. godine stigao je u SSSR. Radio je kao nastavnik Međunarodne lenjinske škole i urednik-volonter izdavačkog preduzeća »Inostrani radnik«.

1938. godine bio je uhapšen i osuđen. Posmrtno je rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR juna 1958. godine.

Zajedno sa Sinom stradala je i njegova žena Zora Miljuš, koja je ta-
kođe nekoliko godina poslije osnivanja KPJ postala njen član i do svoje smrti uz muža aktivno djelovala.

O djelatnosti Sime Stefanovića⁶⁾ sačuvano je veoma malo podataka. Rođen je 1905. godine u Prijedoru, gdje je završio osnovnu školu, 1918. ili 1919. godine kratko vrijeme boravio je u Bijeljini, gdje je pohađao gra-
dansku školu, a zatim se upisao u gimnaziju u Beogradu, odakle je povre-
meno dolazio u Prijedor.

Član je KPJ od 1922. godine. 1923. godine uhapšen je u Prijedoru. Po-
slije 10—15 dana pušten je iz zatvora po odobrenju sreskog načelnika. Ubrzo poslije toga otišao je iz Prijedora i javio se porodici jednom dopis-
nom kartom iz Celovca. Iz sadržaja te karte može se zaključiti da je bio istaknutiji skojevski ili partijski funkcioner, jer je svoj izlazak iz zatvora prokomentarisao riječima: »Panta Ćirić (sreski načelnik, D. Š.) nije znao ko je u njegovim rukama...« Prema nekim podacima bio je član CK SKOJ-a.

1930. ili 1931. godine otišao je u SSSR. Do toga vremena putovao je po Evropi i posljednji put se javio porodici iz Berlina 1929. godine. Navodno je u Sov. Savezu radio kao upravnik odjeljenja za informacije u redakciji lista **Molot**. Živio je u Rostovu na Donu. Uhapšen je 1937. godine i osuđen. Posmrtno je rehabilitovan odlukom Vojnog tribunala Sjeverno-kavkaskog vojnog okruga od 18. decembra 1963. godine.

Za Vladimira Juričića,⁷⁾ obučarskog radnika, rođenog 1896. godine u Imotskom, ne zna se tačno godina stupanja u članstvo KPJ. U sačuvanim dokumentima pominje se njegovo ime kao sreskog kandidata na kandidat-
skoj listi za izborni srez Sarajevo, za izbor poslanika za Narodnu skupštinu 11. septembra 1927. godine, čiji je nosilac bio Đuro Đaković. U vezi sa ovom kandidaturom Vladimira Juričića saslušavala je policijska direkcija u Sara-
jevu 12. avgusta 1927. godine.

18. oktobra 1929. godine prilikom saslušavanja Gojka Vukovića u Komandi II odjela Državne policijske straže u Mostaru, ovaj je izjavio da pored ostalih komunista poznaje i Juričić Vladimira, koji je, po njegovim riječima, prebjegao u Rusiju.

⁶⁾ Izjava Mice Vrhovac, sestre Sime Stefanovića, data 2. aprila 1969. godine u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu; Slobodan Petrović: Sedam sekreta SKOJ-a. Beograd 1962, str. 609.

⁷⁾ Arhiv IRP-a Sarajevo, Zbirka sudski procesi, S: 13/128, S: 14/47; Arhiv IRP-a Sarajevo, Zbirka Radnički pokret 1919—1941 (RP II/41).

1929. godine Vladimir Juričić, koji je u Sov. Savezu živio i radio pod pseudonimom Makarov Ivan Sergejević, postaje član KPSS. Po odluci CK KPJ 1932. i 1934. godine dolazio je u zemlju. U Moskvi je radio kao konsultant i zamjenik upravnika partijskog kabineta u fabrici »Goznak«. Bio je student Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ-a).

1938. godine, pod sumnjom da je inostrani agent, kao i većina drugih jugoslovenskih komunista, i Vladimir Juričić je uhapšen i osuđen. Posmrtno je rehabilitovan odlukom Vojnog tribunala Moskovskog vojnog okruga od 8. decembra 1963. godine.

Mustafa Dedić⁸⁾ (Viktor Solovjev Jevgenjević) rođen je u Mostaru 1897. godine. Još kao radnik u Rudniku uglja u Mostaru on se uključio u radnički pokret. Član KPJ postao je 1922. godine i bio je neposredni saradnik Gojka Vukovića. U nekim policijskim dokumentima pominje se kao »istaknuti komunista«.

1920. godine bio je među organizatorima štrajka rudara u Mostaru, pa je otpušten s posla. U vremenu od 1924—1926. godine bio je član Mjesnog komiteta KPJ u Mostaru. 1926. godine prebjegao je u Sov. Savez, gdje je pohađao Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Osuđen je 1937. godine, a rehabilitovan posmrtno odlukom Prezidijuma Tomskog Oblasnog suda od 6. februara 1964. godine i Prezidijuma Lenjingradskog gradskog suda od 2. juna 1964. godine.

Ovih nekoliko primjera govore o jednom burnom i istovremeno mutnom vremenu u kojemu se nalazio međunarodni radnički pokret i u kojemu su najodgovornije ličnosti koje su imale uticaja na sam pokret, olako i ne-savjesno donosile negativne ocjene o radu pojedinih partijskih radnika, proglašavale ih imperijalističkim špijunima, što je imalo za posljedicu hapšenja, progone, pa i smrtne kazne. To je vrijeme poznato u istorijskoj literaturi kao vrijeme Staljinovih »čistki«, kroz koje se Staljin, ne samo u KPJ, nego i u drugim sekcijama Komunističke internacionale oslobađao svojih političkih protivnika, i kroz koje je, sem frakcionaša i opozicionara, stradao i veliki broj nevinih revolucionara. Za najveći njihov broj se poslije utvrdila apsolutna neopravdanost ovakvih optužbi i oni su u partijskom smislu rehabilitovani.

To što se do sada o ovim ljudima nije pisalo, razlog je u tome što se ranije nije moglo doći do neke dokumentacije koja bi unijela više svjetla u rješavanju pitanja postupaka i odnosa KI prema ovim ljudima. Ocjene KI, zbog duboke vjere u njihovu ispravnost, KPJ je prihvatila kao objektivne. Tek kasnije, kada se razotkrilo naličje Staljinove politike i mnogih odluka koje su bile štetne po cijeli međunarodni pokret, shvatila se u punom smislu i sva težina niza procesa iz tog vremena u kojima je stradao veliki broj čestitih partijskih i sindikalnih kadrova.

To što smo na ovom mjestu izdvojili samo nekolicinu — sasvim je slučajno, izbor nije izvršen prema nekom posebnom kriteriju. Jedino što je odlučilo da pišemo o nekolicini ovih ljudi je to što smo o njima uspjeli prikupiti nešto podataka. Pisali smo i sa željom da u ovoj jubilarnoj godini,

⁸⁾ Podaci o komunistima iz BiH, žrtvama Staljinovog terora, dobiveni od opštinskih komiteta SK; Arhiv IRP-a Sarajevo, Zbirka Sudski procesi, S: 13/128, S: 14/180, i Zbirka RP II/61.

---

kada se slavi 50 godina postojanja KPJ, pomenemo neke od ovih, nevino optuženih članova KPJ i da ukažemo na potrebu prikupljanja i sređivanja građe koja će pružiti podatke o ovim ljudima i njihovom stvarnom doprinosu i aktivnosti u KPJ i radničkom pokretu ovoga vremena, a na osnovu kojega će oni u njegovoj istoriji dobiti i odgovarajuće mjesto.